પ્રાસ્તાવિક

વિ. સં. ૨૦૧૭ ની સાલમાં જૈનધર્મોપકરણ સંસ્થા પાટણ તરફથી શતાવધાની પંડિત યશસ્વી લેખક શ્રીયુત ધીરજલાલ શાહે લખેલું શ્રી ભુવનવિહારદર્પણ નામનું એક વિહારવર્ણન પ્રસિદ્ધ થયું. તેમાં જાણીતા પ. પૂ. મુનિવર શ્રી યશોવિજયજી મહારાજે એક વિસ્તૃત પ્રસ્તાવના લખી જૈન શ્રમણોની ભવ્ય લોકોપકારિતાનું સચોટ અને વાસ્તવિક દર્શન કરાવ્યું; અને વર્તમાનકાળે પણ જો આર્યસંસ્કૃતિના કોઈ સાચા સંદેશવાહક હોય તો તે જૈન શ્રમણો છે, એ સ્પષ્ટ રીતે પુરવાર કરી બતાવ્યું.

આ પ્રસ્તાવના વાંચનારા અનેક લોકો તરફથી માગણીઓ આવી કે, આવી અતિ ઉપયોગી પ્રસ્તાવનાને સ્વતંત્ર પુસ્તકાકારે અલગ છપાવી સરકારી અધિકારીઓ, શિક્ષિતો અને જાહેર પ્રજામાં જો છૂટથી અપાય, તો જૈન મંદિરોના દેવદ્રવ્ય અંગે જે કેટલીક ગેરસમજો પ્રવર્તે છે, તે દૂર થાય અને જૈન શ્રમણો માત્ર ભારતની જ નહીં, પણ વિશ્વની સમસ્ત પ્રજા માટે કેવા કલ્યાણકર છે અને તેઓ કેવું ઉપયોગી કાર્ય કરી રહ્યા છે તેની ઝાંખી થાય. અને તેથી શ્રમણ સંસ્થા અંગેનું અજ્ઞાન દૂર થતાં તેમના પ્રત્યે શ્રદ્ધા અને આદરભાવ પણ વધે.

આ કારણે આ સુંદર અને મનનીય પ્રસ્તાવનાને અમો સ્વતંત્ર પુસ્તકાકારે પ્રકટ કરીએ છીએ. તે જનતામાં સારી રીતે વંચાય, અને પરિણામે દેવદ્રવ્ય અને જૈન શ્રમણો પ્રત્યેનો આદર વધે, એ જ એક શુભેચ્છા સાથે વિરમીએ છીએ.

વિ. સં. ૨૦૧૮
શ્રાવણ માસ
પાટણ (ઉ. ગુ.)

લિ.
હરિભાઈ જેશંગભાઈ ઝવેરી
વ્યવસ્થાપક
શ્રી જૈન ધર્મોપકરણ સંસ્થા

સંસ્કૃતિનો સંદેશવાહક

જૈન શ્રમણ

અનોખી યાત્રા :

યાત્રા અને પ્રવાસવર્ણનો લખવાની કે તેને નોંધવાની પદ્ધતિ, પ્રથા કે કળા આજકાલની નહિ પણ સેંકડો વર્ષ પુરાણી છે. સામાન્યતઃ સાધુ–સંતોનાં ભ્રમણને વિહાર કે યાત્રા અને ગૃહસ્થાશ્રમીઓનાં ભ્રમણને યાત્રા, પ્રવાસ કે પર્યટન શબ્દથી ઓળખાવાય છે. યાત્રા કે પ્રવાસનાં વર્ણનો માટે પ્રાચીન કાલમાં વિભિન્ન ભાષાઓમાં ગદ્ય-પદ્યગ્રંથો અને કાવ્યો રચાયાં છે અને આજે પણ રચાતાં જાય છે. આજે તો અનેક માનવીઓની યાત્રા–પ્રવાસની વિવિધ ઘટનાઓ–વર્ણનો અનેક અખબારો અને સામયિકોમાં પ્રગટ થતા રહે છે. અને પછી તે ગ્રંથરૂપે પ્રસિદ્ધ પણ થાય છે. પણ અહીંઆ પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં × આલેખેલી યાત્રા એ તો એક અનોખી યાત્રા છે, કારણ કે તે ધર્મ–તીર્થયાત્રા છે.

અહિંઆ પ્રસિદ્ધ પામતું પુસ્તક જૈન સાધુઓની વિહારયાત્રાને અંગે લખાયેલું છે, એટલે જૈન સાધુઓને અંગે કંઈક કહેવું એ જ પ્રસ્તુત છે.

જૈન સાધુઓનો વિહાર :

પ્રાચીન કાલમાં જૈન સાધુઓના વિહાર અને યાત્રાઓની પ્રકીર્ણક નોંધો અલ્પાધિકપણે અમુક આગમોમાં છૂટી છવાઇ

× શ્રી ભુવનવિહારદર્પણમાં.

વેરાએલી નજરે પડે છે, જેની રચના લગભગ અઢી હજાર વર્ષ પુરાણી છે. ત્યાર પછી વિવિધ પ્રકારનાં જૈન સાહિત્ય કે ચરિત્રોમાં તે જોવા મળે છે. એ પછી તે ઐતિહાસિક પ્રબંધોમાં સંગ્રહીત થયેલી જોવા મળે છે. અર્વાચીન કાળમાં પ્રવાસગ્રંથ તરીકે જો કોઈનો ઉલ્લેખ કરવો હોય તો, ઐતિહાસિક પદ્યમય રાસમાળાઓનો કરી શકાય. આ રાસમાળા એટલે જૈન સાધુઓની ભારતયાત્રા, પછી તે પૂર્ણ ભારતની હોય કે અપૂર્ણ ભારતની આ રાસમાળાને યાત્રાની વ્યવસ્થિત નોંધ-ડાયરી કહી શકાય. આની અંદર જૈન શ્રમણોએ ભારતના વિશાળ પ્રદેશમાં પગપાળા જ્યાં જ્યાં વિહાર કર્યો અને એ વિહાર દરમિયાન રસ્તાઓમાં, જંગલોમાં કે શહેરોમાં પોતપોતાની દૃષ્ટિએ જે જે વસ્તુ નોંધવા લાયક લાગી, તે તેમણે નોંધી. અલબત્ત, આવી નોંધો એકંદરે જોઈએ તો પ્રમાણમાં અતિ અલ્પ અને છીછરી છે પરંતુ તેની અંદર કેવળ જૈન પ્રજા, જૈન ધર્મ, જૈન સંસ્કૃતિ કે જૈન સ્થાપત્યને જ લગતી હકીકત નથી. અલબત્ત યાત્રિકો તરીકે જૈન શ્રમણો હોવાથી અને જૈન સાધુ બહુધા તીર્થયાત્રાની દૃષ્ટિએ જ વિહરતો હોવાથી મુખ્યત્વે વર્ણન તે અંગેનું હોય તે સ્વાભાવિક છે. પણ સાથે સાથે જૈન સાધુની ઉદાર અને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિ અજૈનોની કે તેમને લગતાં સ્થાનકોની ઉડતી નોંધ લીધા સિવાય રહી શકી નથી. અને એથી તેમાં વિવિધરંગી અને વિવિધલક્ષી ઉપયોગી માહિતીઓ પણ સંગ્રહીત થવા પામી છે, એ હકીકત છે.

વર્તમાન સમયમાં છેલ્લાં કેટલાંક વર્ષોથી જૈન સાધુઓના યાત્રા-પ્રવાસનાં વર્ણનોનાં પુસ્તકો ઠીક ઠીક પ્રગટ થતાં રહ્યાં છે. તેમાં આજે **ભુવનવિહાર દર્પણ** નામના ગ્રંથનો ઉમેરો થાય છે. આ ગ્રંથનું નામ જ વિહાર કરનાર વ્યક્તિની ઓળખ આપી દે છે.

શાંતમૂર્તિ, સંયમશીલ, મુનિવર **શ્રીમાન્ ભુવનવિજયજી** મહારાજે કરેલા વિહારની વિવિધ હકીકતો અને ઘટનાઓનું આમાં દર્શન કરાવવામાં આવ્યું છે. આ હકીકતોને વ્યવસ્થિત રીતિએ રોચક ભાષામાં મૂકવાનું કાર્ય જાણીતા શતાવધાની, સિદ્ધહસ્ત, યશસ્વી લેખક પંડિત શ્રી ધીરજલાલ ટોકરશી શાહે કર્યું છે.

જૈન મુનિઓનો લોકકલ્યાણમાં અપૂર્વ ફાળો :

જૈન મુનિઓના પગપાળા વિહારો લોકકલ્યાણમાં કેવો ફાળો આપે છે? જ્ઞાન-વિજ્ઞાનથી સભર, નિઃસ્વાર્થ કરુણા અને વાત્સલ્યભાવથી ઓપતા જૈન મુનિઓના ઉપદેશો માનવહૃદયોના સુષુપ્ત ભાવોને જગાડવામાં કેવી ચમત્કારિક અસરો નિપજાવે છે? સંસારના ત્રિવિધ તાપથી સંતપ્ત થયેલા, અનેકવિધ વેદના અને વિટંબનાઓથી જલતા આત્માઓને ક્ષમાપ્રધાન મુનિવરો પોતાની મિષ્ટ અને મધુર વાણીનાં વારિથી કેવી રીતે શીતળતા આપે છે! સંયમી જીવનની સુવાસથી પવિત્ર બનેલી જૈન મુનિઓની પવિત્ર પ્રેરણા સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન, અને સમ્યક્ ચારિત્રાદિ સદ્‌ગુણોને પ્રગટાવવામાં, પ્રગટ્યા હોય તો પોષવામાં, એટલું જ નહિ પણ એ સદ્‌ગુણોને પ્રગટાવનારાં અને પોષણ આપવાવાળાં સાધનોને જન્મ આપવામાં કેવો સચોટ અને અસરકારક ભાગ ભજવે છે? શાંત-પ્રશાંત, તપસ્વી, ત્યાગી, વૈરાગી જૈન મુનિઓનાં ચાતુર્માસો જૈન સંઘના સાતેય ક્ષેત્રોને કેવી રીતે નવપલ્લવિત અને પુષ્પિત બનાવે છે! તેનો આછો ખ્યાલ આ પુસ્તકનું અવલોકન કરનારને આવ્યા વિના રહેશે નહિ.

આ પુસ્તકમાં મુનિશ્રીના સંયમની સુવાસ, સચોટ અને સફળ ઉપદેશ, અને સાથે સાથે અંતર્ગત પુરુષાર્થનાં પરિણામે થયેલાં ચાર-પાંચ કાર્યો ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવાં છે. જેમકે-

મદ્રાસ શહેરમાંનો જૈન ઉપાશ્રય કે જે દેવદ્રવ્યની રકમથી તૈયાર થયો હતો.

દેવદ્રવ્ય અંગે વિચારણા :

દેવનિમિત્તે એકત્રિત થતું દ્રવ્ય તે દેવદ્રવ્ય. આ દ્રવ્ય જિનમંદિર, જિનમૂર્તિ અને તેને લગતાં શાસ્રોક્ત કાર્યોમાં જ વાપરી શકાય, પરંતુ જૈન સાધુ કે શ્રાવક-શ્રાવિકાના ઉપયોગમાં કદિ વાપરી શકાતું નથી.

શાસ્રો કહે છે કે વિષમ એવા કલિકાળમાં સંસાર તરવાનાં પ્રબળ સાધનો બે જ છે: એક તો જિનબિંબ અને બીજું જિનાગમ. આ સાધનો જેટલાં ભવ્ય, સ્વચ્છ અને આકર્ષક; એટલી જ ભાવોલ્લાસની વૃદ્ધિ, એટલી જ માનસિક પ્રસન્નતા વધુ અને શુભભાવોની ભરતી. એ જ દર્શનનું શ્રેષ્ઠ ફળ. અને હું તો મારા શબ્દોમાં એમ પણ કહું કે તેટલી જ શ્રી સંઘમાં સર્વાંગી ઉજ્જવળતા. એટલે જ આપણા પ્રાચીન મહાપુરુષોને દેવદ્રવ્ય માટે ખૂબ જ કડક વ્યવસ્થા બાંધવી પડી છે. જો આ વ્યવસ્થા મજબૂત ન હોત તો અજૈનોનાં મોટાં મોટાં તીર્થોની જે અવદશા થઈ, એ આપણાં જૈન મંદિરોની પણ થઈ હોત.

દેવનિમિત્તક દ્રવ્ય, જો તેના ભક્તો કે પૂજારીઓને ખપતું હોત તો, આપણાં નાનાં મોટાં અનેક તીર્થો ને અન્ય શહેરી મંદિરોની જે ભવ્યતા, જે સ્વચ્છતા, જે સુંદરતા ટકી છે તે હોત ખરી ? આનો જવાબ બારાખડીના વીશમા (-ના) અક્ષરથી જ આપી શકાય.

મને યાદ છે કે ફ્રાંસ દેશના કેળવણીખાતાના વડા આજથી સત્તર વર્ષ ઉપર પાલીતાણા-જૈન સાહિત્યમંદિર જોવા

આવ્યા, ત્યારે મેં પૂછ્યું કે-આપ શત્રુંજય પર્વત ઉપર જઈ આવ્યા !

જવાબ મળ્યો કે-હા.

પ્રશ્ન-ઉપર આપે શું જોયું ?

જવાબ—મેં હિંદુસ્તાનના મોટા ભાગનાં જૈનો સિવાયના પ્રસિદ્ધ મંદિરો સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી નિહાળ્યાં, પરંતુ મારે ભાર દઈને મોટા અવાજે કહેવું જોઈએ કે આ પર્વત ઉપરનાં જૈન મંદિરોમાં જે સ્વચ્છતા જોઈ, એવી મેં ક્યાંઈ જોઈ નથી. ઘણું જ સુંદર દૃશ્ય અને વ્યવસ્થા.

ઉચ્ચારેલો આ અભિપ્રાય છે એક સુશિક્ષિત, ઉચ્ચ અધિકારી અને અનુભવી પરદેશી ગૃહસ્થનો.

ખ્યાલ કરો કે આ સ્વચ્છતા કોને આભારી છે ! બુદ્ધિ જવાબ આપશે કે દેવદ્રવ્યના નક્કર બંધારણને જ.

આવી વ્યવસ્થા ઈતર સંપ્રદાયમાં હોત તો, વૈદિક ધર્મીઓના સુવિખ્યાત તીર્થ તરીકે પંકાતું સોમનાથ પાટણનું મંદિર, આઠસો આઠસો વર્ષ સુધી ખિસ્માર હાલતમાં ઊભું રહ્યું, તે બનત ખરૂં ! વૈષ્ણવોના મહાન તીર્થ તરીકે ઓળખાતાં શ્રીનાથજીનાં ધામમાં જે વિષમ પરિસ્થિતિ સર્જાઈ, તે સર્જાત ખરી ! જૂનું સોમનાથ જેણે જોયું હશે તેને ખબર હશે કે ત્યાં યાત્રિકોની વાર્ષિક હજારોની આવક છતાં મંદિર જુઓ તો ગંદુ, ગોબરૂં અને વ્યવસ્થા વિનાનું. તમને ત્યાં ઝાઝું ઊભું રહેવું પણ ન ગમે ! અસ્તુ !

આ લંબાણ હકીકતનો ટૂંક સાર એ છે કે જૈન ધર્માનુ દેવદ્રવ્યની શાસ્ત્રોક્ત પ્રણાલિકા અને સુવ્યવસ્થા માટે જે પ્રયાસ

અને કાળજી ધરાવે તે સમુચિત છે, ઇષ્ટ છે; અને એ ધગશ રાખીને મુનિવર્ય શ્રીભુવનવિજયજી મહારાજે પ્રબળ પુરુષાર્થ કરી ઉપાશ્રયને દેવદ્રવ્યના ભારમાંથી મુક્ત કરાવ્યો, તે એક અતિ પ્રશંસનીય ને અનુકરણીય કાર્ય કર્યું છે, એવું કહીએ તો જરાય અત્યુક્તિ કે અનુચિત નથી.

જિનમંદિર અને જિનબિંબની મહત્તા :

સમ્યગ્દર્શનનાકારક–પોષક–વર્ધક અને ધર્મપ્રભાવના સાધન તરીકે, મુખ્ય સાધન છે ભવ્ય જિનબિંબથી શોભતું જિનમંદિર. આપણે ઘણીવાર ગાઈએ છીએ કે—

"કળિકાળે જિનબિંબ જિનાગમ
ભવિયણકું આધારા."

"શાસ્ત્રકારોએ જિનબિંબ એ ભવ્યાત્માઓને કલ્યાણકર સાધનોમાંનું સહુથી મહાન સાધન જણાવ્યું છે અને તેથી જ તેને પરમાલંબન તરીકે ઓળખાવ્યું છે, કારણ કે આત્મિક વિશુદ્ધિનું તે પરમ સાધન છે. વીતરાગભાવની પ્રતિભા ધરાવતું જિનબિંબ, પાંચે ઈંદ્રિયોની વિષય–વાસનાના દર્દોથી ઘેરાયેલા આત્મા માટે કાયાકલ્પનું, અને કષાયોની ધગધગતી હોળીઓને દીવાળીના રૂપમાં ફેરવી નાંખવાનું અચૂક સામર્થ્ય ધરાવે છે. વળી આબાલગોપાલ જીવો માટે તો જ્ઞાનાદિમાર્ગ કરતાં સીધો અને સહેલો ભક્તિમાર્ગ જ શ્રેયસ્કર છે. આ વિધાનની ઉપર, નિમ્ન શ્લોકનું નિર્માણ કરીને ઉપાધ્યાયજી ભગવંતે મ્હોરછાપ મારી છે :

सारमेतन्मया लब्धं, श्रुताब्धेरवगाहनात ।
भक्तिर्भागवतीबीजं, परमानंदसंपदाम् ॥

અર્થ–શ્રુતસાગરનું મંથન કરીને મેં માખણની જેમ સાર એ

કારણ કે શ્રી જિનેશ્વરદેવની વિવિધ પ્રકારની ભક્તિ એજ પરમાનંદ રૂપ મોક્ષસંપત્તિની પ્રાપ્તિનું બીજ છે.

ખરેખર આધ્યાત્મિક દર્દોથી પીડાતા આત્માઓનાં દર્દનિવારણ માટે દવાખાનાનું સ્થાન ધરાવનારાં, સંસારના દાવાનળથી સંતપ્ત થયેલાઓને ચંદ્રમાની ચાંદની અને ભાવના-ચંદનથી પણ અત્યંત શીતળતા આપનારાં અને સંસારની દીર્ઘ-સુદીર્ઘ વાટ કાપી રહેલા પથિકો માટે વિસામા સરખાં અને સેંકડો વર્ષો સુધી આધ્યાત્મિક પ્રેરણા આપનારાં જિનમંદિરોની આવશ્યકતા અનિવાર્ય છે. એટલા માટે જ આપણા મહાન પૂર્વજો, મહારાજા સંપ્રતિ-પરમાર્હત કુમારપાળ આદિ રાજાઓ, મંત્રીઓ, વગેરેએ પૃથ્વીને જિનમંદિરોથી વિભૂષિત કરી નાંખી હતી. અને ભારતની ચારે દિશાના શત્રુંજય, ગિરનાર, સમેતશિખર, આબુ, તારંગા, ઢંક, કદંબ, રાજગૃહી, પાવાગઢ, ઇત્યાદિ મહત્ત્વના પહાડોને કરોડો રૂપિયા ખર્ચીને જિનમંદિરથી વિભૂષિત કરી દીધા, તેનું કારણ પણ તે જ હતું. એના અનેક લાભો પૈકી એક લાભ મ્હોટો એ થયો કે, ભારતીય અજૈનો કે પરદેશીઓને જૈન ધર્મ જેવો એક ધર્મ છે, એ જીવતો જાગતો છે. એનો અનાયાસે શીઘ્ર ખ્યાલ મળી જાય છે. ભૂતકાળના જૈનોની ધર્મશ્રદ્ધા અને ભક્તિ કેવી હતી! એનો ખ્યાલ મળે છે અને મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયમાં તો ન્હાનાં ન્હાનાં બાળકોને બાલ્ય-કાળથી જ ધર્મમાર્ગ તરફ વાળવા માટે એક સરલ, સુંદર, સહજસાધ્ય, આલંબન-સાધન છે.

આજના બાળકો, યુવાનો, યુવતીઓ કે મોટાઓ ઉપાશ્રયમાં આવે યા ન આવે; પણ જિનમંદિરમાં જવામાં તેઓને કોઈ ભય કે સંકોચ નથી હોતો, એટલે એવા વર્ગને માટે ધર્મભાવનાથી આર્દ્ર-ભીંજાએલા-રાખવા માટે આ એક અનુપમ સાધન છે. વધુ સ્પષ્ટ કહીએ તો આજે

ઉપાશ્રયમાં ન આવવાવાળો વર્ગ વધુ છે. અને એવા વર્ગનાં હૈયામાં ધાર્મિક ભાવનાને પ્રગટ કરવાનું, અને હોય તો તેને જલતી રાખવાનું મૂક કાર્ય ખરેખર! આબાદપણે બજાવે છે.

પાઠશાળાઓની અત્યાવશ્યકતા :

બીજું આ યુગમાં સહુથી વધુ પ્રશંસા માગી લે તેવું કાર્ય તો તેઓશ્રીએ પાટણની શ્રી ભુવનવિજયજી જૈન પાઠશાળા અંગે કર્યું છે.

આપણે જાણીએ છીએ કે આપણી જૈન પાઠશાળાઓ એ ધર્મશ્રદ્ધા-સંસ્કારસંપન્ન જૈનો અને શ્રેષ્ઠ નાગરિકો તૈયાર કરવા માટે નાની શી વિદ્યાપીઠો છે. ધર્મશ્રદ્ધા ને ધર્મસંસ્કારથી પરિપ્લાવિત રહેતી જૈન પ્રજાને જ્યાં જ્યાં જરૂરીયાત લાગી, ત્યાં ત્યાં પોતાના સંતાનોની વર્તમાન અને ભાવિ જીંદગી અહિંસક બને, પાપભીરુ બને, દેવગુરુ ને ધર્મ ઉપર શ્રદ્ધા રાખનારી બને, યથાશક્તિ તપ-ત્યાગમાર્ગનું પાલન કરે, ન્યાયનીતિ, પ્રામાણિકતા અને સચ્ચાઇના સિદ્ધાંતોને અપનાવે, દયા, સેવા, ક્ષમા, નમ્રતા, સરળતા, સંતોષ, મૈત્રીભાવ, વિનય, વિવેક આદિ ગુણોનો વિકાસ સાધે, વાસનાઓની ભૂતાવળોથી અલિપ્ત રહે, ઇત્યાદિ ભાવનાઓને સફળ થતી જોવાનું ત્યારે જ બને કે પુષ્પકળી શા બાળકોને ધાર્મિક જ્ઞાન, સંસ્કાર અને આચારના પાઠો શીખવાડ્યા હોય. હવે એ પાઠો શીખવાનું સ્થાન તો આપણી પાઠશાળાઓ કે ધાર્મિક શાળાઓ જ છે. એટલે પાઠશાળાની અગત્ય અસાધારણ છે, અનિવાર્ય છે અને અત્યાવશ્યક છે. આજના ભૌતિકવાદ કે જડવાદપ્રધાન યુગમાં તો તે સર્વથા અનિવાર્ય છે.

બાલક-બાલિકાઓના આત્માના શ્રેયની ચિંતા કરનાર મુનિશ્રીએ વિ. સં. ૧૯૯૭ માં પોતાની જન્મભૂમિમાં એક

પાઠશાળા સ્થપાવરાવી અને હંમેશા પ્રેરણા આપીને ઉત્તરોત્તર તેને પ્રગતિવાન બનાવી. આટલું કાર્ય તો જાણે અનેક સાધુ અને મુનિવરોની પ્રેરણાથી થયું છે અને થાય છે. પણ આપણા મુનિવરશ્રી આટલું કાર્ય કરીને શાંત ન થયા. તેઓએ એની પાછળ ભારે પરિશ્રમ કર્યો અને ઠેઠ વરસોમાં સ્થળે સ્થળે બોધ આપી પ્રસ્તુત પાઠશાળા યાવચ્ચંદ્રદિવાકરૌ ચાલે, પૈસાના અભાવે તેની પ્રગતિની કદિ પણ રૂકાવટ ન થાય, સંચાલકો, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીવર્ગનો ઉત્સાહ સતત ટકી રહે, એટલા માટે એક વિશાળ ફંડ શરૂ કર્યું. આજે એ ફંડ પચાસ હજારે પહોંચી ગયું છે. હવે આ પાઠશાળાને આર્થિક ભય કે લાચારીમાંથી મુક્ત બનાવી દીધી છે.

આ કાર્ય બીજાની દૃષ્ટિએ ભલે સામાન્ય લાગતું હશે, પણ આજની પરિસ્થિતિમાં મારી દૃષ્ટિએ તો તેમનાં આ કાર્ય અન્ય કાર્યોમાં ખરેખર યશકલગી જ ચડાવી છે. આટલું મોટું તગડું ફંડ ધરાવનારી આ પાઠશાળા જેવી પાઠશાળા અન્યત્ર આંગળીને વેઢે ગણાવી શકાય એટલી પણ હશે કે કેમ? કોઈ કોઈ સ્થળે શ્રીસંઘમાં જ્ઞાનખાતાનાં ફંડો તો આથી પણ મોટાં છે, પણ માત્ર પાઠશાળા માટે આટલું વિશાળ ફંડ ભાગ્યે જ જોવા મળે.

આ માટે મુનિશ્રી જ્ઞાનપ્રેમી આત્માઓના ખરેખર શતશઃ ધન્યવાદાર્હ બન્યા છે. પ્રસ્તુત મુનિશ્રીના જેવી લાગણી શાસનના અન્ય પૂજ્ય શ્રમણો તે નીકળી આવે તો આપણી કેટલીયે પાઠશાળાઓ પ્રાણવંતી બની જાય. આર્થિક નબળાઈઓનાં કારણે કેટલીક પાઠશાળાઓ કાં મરવાના વાંકે જીવતી હશે, કાં પ્રાણવિહીન હશે, પણ ખંતીલા સંચાલકો, ઉત્તમ શિક્ષકો અને સંગીન ફંડનો ત્રિવેણીસંયોગ થાય તો જૈન

પ્રજાનાં ભાવિ માટે ચિંતા કરવાની જરૂર ન રહે. પણ તેદ મણનો "તો" ઉડી જાય ત્યારે ને!

અન્ય સંસ્થાઓ :

આ સિવાય તેઓશ્રીએ જૈન ધર્મોપકરણ સંસ્થાની પણ સ્થાપના કરાવી છે. આ સંસ્થા પોતાની શક્તિ મુજબ પૂજ્ય સાધુ-સાધ્વીજી મહારાજ અને શ્રાવકશ્રાવિકાદિની સેવાભિકતનો સારો લાભ લે છે.

ઉપર્યુક્ત કાર્યો ઉપરાંત વર્ધમાન તપખાતાની ચિરંજીવી સ્થાપના, નૂતન જિનમંદિરો સ્થાપિત કરાવવા, અનેકને તપ, જપ, વ્રત, પચ્ચક્ખાણ આદિ તપત્યાગના માર્ગમાં જોડવા, અનેક અજૈનોને માંસ, મદિરા, જીવહિંસા, અભક્ષ્ય કે અપેયનાં પાપથી રોકવા, જીવહિંસા, દુર્વ્યસનો આદિનો ત્યાગ કરાવવો, લોકકલ્યાણકર પ્રવૃત્તિઓ, જનતાનાં ચારિત્રની સુધારણા માટે કરેલા સ્વપરકલ્યાણ સાધક અનેકવિધ પ્રયત્નો, અનેક સ્થળે શ્રીસંઘમાં સંપ-સુલેહ કરાવવી, વગેરે કાર્યોનો ખ્યાલ આપણને આ પુસ્તક વાંચવાથી મળી જાય છે.

આજના શાસકોની વિચિત્ર વિચારધારા :

આ પ્રમાણે ખરેખર જૈનમુનિઓ સ્થળે સ્થળે પગપાળા વિહરીને દેશની જનતાનું નૈતિક અને ચારિત્રનું ધોરણ ઊંચું લાવવા પ્રેરણા અને પ્રવચનદ્વારા પ્રબળ પરિશ્રમ ઉઠાવી રહ્યા છે, ત્યારે આવી પવિત્ર, ઉત્તમ, ઉપયોગી અને સ્વપરકલ્યાણ સાધતી સાધુસંસ્થા સામે, આજના શાસકો અને પ્રજામાં કોઇ વિચિત્ર વિચારધારા વહેવા માંડી છે. ભારત રાજકીય દૃષ્ટિએ ભલે સ્વતંત્ર થયું, પણ બૌદ્ધિક દૃષ્ટિએ સ્વતંત્ર થયું છે કે કેમ! એ વિચારણીય છે. પાશ્ચિમાત્ય કે અભારતીય સંસ્કૃતિ

ગોળ કાણામાંના ચોરસ ખીલા જેવી છે. ભારતીય સંસ્કૃતિ સાથે એ ભાગ્યે જ બંધ બેસતી થઈ શકે! જ્યારે દેશની કમનસીબી આજે એ છે કે આપણા કેટલાક વર્તમાન શાસકો કે ધારાસભ્યોની બુદ્ધિ અને ભેજાં પશ્ચિમના આચારવિચાર, સંસ્કાર ને સંસ્કૃતિથી વધુ પડતા ઘેરાએલા છે. તેમની બુદ્ધિ પશ્ચિમના ભૌતિકવાદ-પ્રધાન રંગરોગાનથી રંગાએલી છે. તેમનાં હૃદયપટ ઉપર પશ્ચિમના આચારવિચારની છાપ મજબૂતપણે અંકિત થએલી છે. એટલે એ બધાયનું પ્રતિબિંબ તેમના વિચાર, વર્તન અને કાર્યમાં પડે તે સ્વાભાવિક છે. આપણે જાણીએ છીએ કે આપણો શાસકવર્ગ ક્યારેક ક્યારેક આપણા આર્યાવર્તના સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિને લજવે એવા નદ્દન અનિચ્છનીય વિચારો જાહેરમાં રજૂ કરે છે. અને તદનુરૂપ કાયદાના બીલો પણ લાવે છે. કોઈ કોઈનાં ભેજાં તો એવા ફળદ્રુપ બની જાય છે કે કલ્પનામાં ન આવે તેવાં બીલો પાર્લામેન્ટમાં લાવે છે. અને એમની પાછળનાં જે ઉદ્ગારો નીકળે છે, તે જાણીને કોઈ પણ આર્યને ભારે ગ્લાનિ અને ખેદ ઉત્પન્ન થયા વિના ન રહે. ત્યારે ઘડીભર મનમાં પ્રશ્નો ઉઠી આવે છે કે શું આ આપણા ભારતના સપૂતો છે! શું આ આપણા સાચા હિતેચ્છુઓ છે? શું આ આપણી સંસ્કૃતિના રખેવાળો છે? ઉપરની વાતનાં અનુસંધાનમાં એક પ્રસંગ રજૂ કરૂં—

ભારત આઝાદ થયા પછી એક વખતે આપણા એક મુખ્ય પ્રધાને એક જાહેર સભામાં લલકારી મૂક્યું કે—

"આ યુગમાં જે શ્રમ ન કરે તેને ખાવાનો અધિકાર નથી, જે શ્રમ ન કરે તેને સમાજમાં કોઈ અધિકાર નથી" ઇત્યાદિ.

આ વિધાન ભારતના સાધુ-સંન્યાસીઓને ઉદ્દેશીને કર્યું હતું. એ વખતે તેમણે એમ કહ્યું હોત કે "જે સાધુઓ નથી પોતાનું કલ્યાણ કરતા કે નથી પ્રજાનું. માત્ર ખાવું, પીવું ને પડયા રહેવું, ગમે તેમ કરીને દિવસો પૂરા કરવા, ઉપરાંત સાધુતાને ન છાજે તેવું વર્તન કરતા હોય, તેઓ ભલે સાધુ હોવાનો દાવો કરતા હોય, પરંતુ વાસ્તવમાં તેઓ સાચા સાધુઓ નથી. આવા સાધુઓને સમાજ ઉપર નભવાનો કોઈ હક્ક નથી." તો તેમનું પ્રતિપાદન વિવેકપૂર્વકનું સમુચિત ગણાત. પણ તેમ ન ઉચ્ચાર્યું. પેલામાં તો સંસ્કૃતિનો અનાદર ધ્વનિત થતો હતો, પરિણામે 'यद् यदाचरति श्रेष्ठ : तत्तदेवेतरो जनः'ની જેમ ત્યાર પછી તો 'મહેનત કરીને ખાવ, કામ કરો અને આરોગો "નાં સૂત્રમાં જ માનવાવાળા અન્ય શાસકોએ પણ મોટાના ચીલે ચાલીને આના પર પિષ્ટપેષણ કર્યું અને પ્રસ્તુત વિચારોને વેગ આપ્યો. પછી અખબારોએ પણ કલમ ચલાવી, એટલે હવે તો આ હવા પ્રજાના એક વિભાગમાં પણ ઠીક પ્રસરવા માંડી હોય તેમ લાગે છે. અને તેમણે તો નરસા ભેગા સારાઓને પણ ભાંડવા માંડયાં છે. જે સાધુઓ ત્યાગ અને વૈરાગ્યના સંસ્કારોથી સંપન્ન છે, ચારિત્રવાન છે, દેશને ગૌરવરૂપ છે, જનતાના અહિંસા-ધર્મનાં પાલનનું, સત્ય બોલવાનું, ચોરી નહિ કરવાનું એક પત્નીવ્રત કે બ્રહ્મચર્યપાલનનું, પરિગ્રહના ત્યાગનું, જરૂરથી વધુ સંગ્રહ હોય તો, દીન-દુઃખી-નિરાધારને આપવાનું, ઈર્ષ્યા, અદેખાઈ, નિંદા, ચાડી-ચુગલી, કલહ-કંકાસથી દૂર રહેવાનું; ક્રોધ-માન-માયા-લોભના દુર્ગુણોને નહીં પોષવાનું, જીવનના પાયાના પ્રામાણિકતાના ગુણોનો સતત આદર કરવાનું, વિનય, વિવેક, ક્ષમા, સંતોષને ખીલવવા મૈત્રી કે ભ્રાતૃભાવ વધારવાનું શિક્ષણ આપે છે, તે સેંકડો રાષ્ટ્રીય નેતાનાં કાર્ય કરતાં ગુણવત્તા

અને મહત્તાની દૃષ્ટિએ અનેકગણું વિશેષ છે. ટૂંકામાં કહીએ તો માનવજાતમાં માનવતાનો દીવડો પેટાવવાનું જે કામ, અખિલ વિશ્વમાં જૈન સાધુ-સાધ્વીઓ કરી રહ્યા છે, તે બેનમુન છે, અજોડ છે અને અનુપમ છે. આની તોલે દુનિયાનો કોઈ સાધુ આવી શકે તેમ નથી. માનવજાતનાં કલ્યાણ માટે તીર્થંકરદેવે પ્રરૂપેલા જે ઉપદેશો જૈન સાધુ આપે છે, તેની સંપૂર્ણ તુલનામાં બીજો કોઈ ઉપદેશ ટકી શકે તેમ નથી.

એવા શ્રેષ્ઠ તપસ્વી–ત્યાગી જૈન શ્રમણો, લોકકલ્યાણમાં ફાળો આપતા ઉત્તમકોટિના સંન્યાસીઓ સામે, પૂજ્યભાવ, ભક્તિભાવ કે આદરભાવથી જોવાને બદલે ઘૃણા, તિરસ્કાર કે અનાદરભાવની દૃષ્ટિ રાખવી, એ ભારતીય શાસકો માટે દુઃખદ અને શરમભર્યું છે.

શાસકોનાં મુખો ભારતીય હોય અને ભેજા જો અભારતીય હોય તો ભારતની મૂળભૂત ધર્મપ્રધાન સંસ્કૃતિનું યોગ–ક્ષેમ શી રીતે થશે? આ એક ઘેરી ચિંતાનો વિષય છે. આર્યભૂમિની તમામ વિદ્યાઓ, કલાઓ, વહેવારો કે પ્રવૃત્તિઓ હંમેશાં ધર્માભિમુખ અને ધર્મશાસ્ત્રને લક્ષમાં રાખીને જ કરવાની હોય છે, એમ ભારતીય અનેક ધર્મશાસ્ત્રો–ગ્રન્થો આપણને સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે. છતાં આજનાં કેટલાક કાનુનોમાં ધર્મતત્ત્વની જે ઝલક હોવી જોઈએ તે હોતી નથી. પરિણામે પ્રસ્તુત ધારાઓ આપણી ધાર્મિક કે આધ્યાત્મિક સંસ્કૃતિ માટે કે સંસ્કૃતિના રખેવાળો માટે બાધક યાવત્ વિઘાતક પણ બની જાય તેમાં નવાઈ નથી.

એ માટેનો સીધો અને સારો ઉપાય તો એ છે કે, આપણા શાસકોને ભારતીય સંસ્કૃતિનું વાસ્તવિક દર્શન કરા-

વવું. ભારતીય આર્ય સંસ્કૃતિ, તેની ભવ્ય પરંપરા અને એ સંસ્કૃતિને અવિચ્છિન્ન ટકાવી રાખનારાં સાધનો શું છે, અને એ સંસ્કૃતિમાં બીજા કયાં કયાં અંગો કે તત્વોનો ફાળો છે? એનું સર્વાંગી દર્શન, તેનો શ્રેષ્ઠ કોટિનો પરિચય, પુસ્તિકાઓ દ્વારા જો કરાવવામાં આવે તો તેનાં ઘણાં સારાં પરિણામો આવવા સંભવ છે. નહીંતર જેવા શાસક તેવું શાસન રહેવાનું. આજે આપણી સંસ્કૃતિ માટે આપણને કેવું ને કેટલું ગૌરવ છે! તેનું માપ તો ઘડીક આત્મનિરીક્ષણ થાય ત્યારે જ નીકળી શકે. પરદેશીઓ પોતાની સંસ્કૃતિ માટે અથાગ ને અખૂટ ગૌરવ ધરાવે, અન્ય સંસ્કૃતિઓ કરતાં પોતાની સંસ્કૃતિને મહાન લેખાવે, જ્યારે તમામ સંસ્કૃતિમાં મૂર્ધન્ય સ્થાન ધરાવતી આર્યસંસ્કૃતિ માટે આપણાં જ ભારતીય ભેજાંઓ સ્વતંત્રતાની હવા લીધા પછી પણ, પોતાની ધર્મપ્રધાન અને મહાન સંસ્કૃતિ માટે લાઘવવૃત્તિ ધરાવે, એના જેવી શોચનીય દશા બીજી કઈ હોઈ શકે! અરે! અહીંના રીતિરિવાજો, પરદેશી કાટલાઓથી જ માપવાની વાતો કરે. આને બૌદ્ધિક ગુલામી નહીં તો બીજું શું કહેવું! આ બધી બૌદ્ધિક ગુલામી મટી જાય તો ભારતના તેજ સમા, ભારતની સંપત્તિસમા જૈન સાધુઓ, અને અન્ય ઉત્તમ સંન્યાસીઓ માટે 'મહેનત કરીને ખાવ' એવાં ઉતાવળીયાં વિધાનો કે ઉદ્‌ગારો કદિ નીકળવા ન પામે. બીજી વાત એ છે કે તેઓ શરીરશ્રમને મહેનત કહે છે, પરંતુ તેઓ પોતાની વિવેકબુદ્ધિનો ચીવટથી ઉપયોગ કરે તો સ્વયં જોઈ શકશે કે-શરીરશ્રમ અને બૌદ્ધિક શ્રમ બેમાં કોનું મહત્વ વધારે છે! દેશના રાષ્ટ્રપતિ કે વડા પ્રધાન વગેરે નેતાઓ કયો શરીરશ્રમ કરે છે? જો નથી કરતા તો તેઓને શા માટે ગાદીએ બેસાડવામાં આવ્યા છે? એવી સાચી દલીલ સહેજે કરી શકાય, પણ ખરી વાત એ છે કે શરીરશ્રમ કરતાં બૌદ્ધિક-

શ્રમનાં મૂલ્ય અનેકગુણાં છે. બૌદ્ધિકશ્રમનું કાર્ય એક સાથે લાખો માણસોને મદદ કરનારૂં નીવડે છે, જ્યારે શારીર-શ્રમ માટે તેવું બનતું નથી. અરે ઘણી વખત જોઈએ છીએ કે શારીરિક શ્રમ કરનારા લાખો માણસોનો દોરનારો કોઈ બુદ્ધિજીવી જ હોય છે. આ શું સૂચવે છે! એજ કે દેશમાં શ્રમજીવી સાથે બુદ્ધિજીવીની તેથી પણ વધુ આવશ્યકતા છે. અરે! સાધુસંતો તો બૌદ્ધિકશ્રમ સાથે વિહારાદિકના શારીરિક શ્રમો અને અનેક કષ્ટો શું નથી ઉઠાવતા? આ બધું વિચારશો તો "આવા સંતો માટે સંસ્કૃતિઘાતક કાયદા, કાનનો કે અંકુશોનો વિચાર કરવો, એ પણ પાપ છે." એમ સમજાશે.

પ્રસંગવશ આટલું કહેવાનું મન થયું, એટલે દીર્ઘતાનો દોષ સેવીને પણ કહ્યું.

જૈન શ્રમણ સંસ્કૃતિના વારસદારો:

અધ્યાત્મલક્ષી ભારતીય સંસ્કૃતિઓમાં મુગટમણિસમી જૈન શ્રમણસંસ્કૃતિના વારસદારો ભૂતકાળમાં નિઃસ્પૃહ અને નિઃસ્વાર્થભાવે ઉપકારી, કઠોર પરિષહો વેઠીને ભૂખતરસની ખેવના રાખ્યા વિના, કઠોર નિયમોનું પાલન કરીને, કોઈને પણ તકલીફ આપ્યા વિના, શીતોષ્ણ ઋતુના શીતોષ્ણ પરિષહો સહીને શ્રી ગોચરવૃત્તિ દ્વારા સંયમોપયોગી લખું કે સૂકું જે મળે તેનાથી ઉદરપૂર્તિ કરીને, સ્ત્રીસંગનો સર્વથા ત્યાગ કરીને (આર્ય સાધ્વીજીઓ માટે પુરૂષસંગનો) જીવસ્વરૂપ મનાતા પૃથ્વી-પાણી-અગ્નિ-વાયુ અને વનસ્પતિ તથા ત્રસ જીવોની હિંસાને વર્જીને, ભારતના ખૂણે ખૂણે વિચરીને, અહિંસા-તપ-સત્ય-સદાચાર ને સ્યાદ્વાદ-અનેકાન્તવાદનો સંદેશો આપી ભારતીય જૈન-અજૈન પ્રજાને ધર્મોન્મુખ બનાવી, ત્યાગ-વૈરાગ્યના રંગે રંગતા હતા, જનતાને હિંસા, જુઠ, ચોરી, છિનારી,

અનીતિ, અન્યાય અને પાપના માર્ગેથી પાછી વાળતા હતા.

વર્તમાન કાળના ભારતના ભૂષણસમા જૈન શ્રમણો, એજ માર્ગને અવિચ્છિન્ન ટકાવી રહ્યા છે. પ્રજા ભૌતિકવાદના બાહ્ય ચળકાટ કે આકર્ષણોમાં અંજાઈને કે મોહમુગ્ધ બનીને ચૈતન્ય-વાદ-આત્મવાદ કે અધ્યાત્મવાદને ભૂલી ન જાય એટલા માટે સ્થળે સ્થળે ઘૂમીને મૈત્રીભાવ, દયા, કરુણા, શાંતિ, સાચી ઉન્નતિ અને આત્મિક આઝાદીનો સાચો રાહ દીવાદાંડીની જેમ બતાવી રહેલા છે.

અન્તિમ શુભેચ્છા :

અન્તિમ શુભેચ્છા એ કે, પૂજનીય અને વંદનીય, જૈન શ્રમણો પોતાનું વિહારક્ષેત્ર વધારતા રહે, પોતાના ઉપદેશનાં ક્ષેત્રને વ્યાપક બનાવતા રહે, પોતાનાં શ્રમણત્વનું તેજ અને ગૌરવ વધારતા રહે, જેથી જૈન શ્રમણોનું સ્થાન ઉત્તરોત્તર ઉન્નત થતું રહે. આ પ્રક્રિયા અવિરત ચાલુ રહેશે તો તે વિશ્વના અશાંત અશુભ તત્ત્વોને ખાળવામાં પોતાનો અદ્‌ભુત ફાળો નોંધાવી શકશે. શાસનદેવ આપણને સહુને એ બળ આપે.

વિ. સં. ૨૦૧૭
વૈ. સુદિ પૂર્ણિમા
૪૧, રીજરોડ, વાલકેશ્વર
મુંબઈ-૬

પરમપૂજ્ય આ. શ્રી વિજયધર્મ-
સૂરીશ્વરાન્તેવાસી મુનિ
યશોવિજય

પ્રકાશક :
હરિભાઈ જેશંગભાઇ ઝવેરી

વ્યવસ્થાપક :
શ્રી જૈન ધર્મોપકરણ સંસ્થા
ત્રણ દરવાજા, સાંકડી શેરી
પાટણ (ઉત્તર ગુજરાત)

પહેલી આવૃત્તિ
વિ. સં. ૨૦૧૮
મૂલ્ય : પઠન-પાઠન

મુદ્રક :
જેઠુભાઇ નાગજી શાહ
જવાહીર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ
કેશવજી નાયક રોડ,
મુંબઇ ૯.

સંસ્કૃતિનો સંદેશવાહક
જૈન શ્રમણ

લેખક :
પરમપૂજ્ય મુનિરાજ
શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ

卐

: પ્રકાશક :
જૈન ધર્મોપકરણ સંસ્થા
ત્રણ દરવાજા, સાંકડી શેરી
પાટણ (ઉ.ગુ.)

☆

પ્રાપ્તિસ્થાન :
જૈન સાહિત્ય-પ્રકાશન-મંદિર
લધાભાઈ ગુણપત બીલ્ડીંગ,
ચીંચબંદર, મુંબઈ ૯.

